

MULTIMEDIA VOSITALARI ASOSIDA TALABALARNI MADANIYATLARARO KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

A.B.Tleumuratova – *tayanch doktorant*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch soʻzlar: texnologiyalar, innovatsion taʼlim, madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya, kompetensiya.

Ключевые слова: технологии, инновационное образование, межкультурная коммуникативная компетентность, компетентность.

Key words: technologies, innovative education, intercultural communicative competence, competence.

1970-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab zamonaviy chet tillarini oʻqitishning oʻquv maqsadi "kommunikativ kompetensiya" boʻlib, chet tillarini oʻzlashtirish va amaliyotda qoʻllana olish ahamiyatli hisoblanib kelinmoqda. Chet tilini oʻzlashtirish nafaqat lingvistik bilimga ega boʻlishni, balki u doimo mavjud maqsadli madaniyat bilan uchrashish bilan bogʻliqdir. Natijada, chet tilini oʻqitishning asosiy maqsadi boshqa madaniyatni izlash va chet tilini oʻrganuvchiga boshqa madaniyatga kirish ekanligini anglash; soʻzlar, nutq faoliyati va boshqalar. Biroq maqsadli tildan uzoq mintaqalarda yashovchi chet tilini oʻrganuvchilar maqsadli madaniyatning ichki koʻrinishi qabul qilishida koʻpincha matndan boshqa variantga ega emaslar, darslik yoki videodan tashqari, suhbatlar sunʼiy ravishda yoʻnaltirilgan. Maqsadli madaniyat auditoriyalarida chet tili darslari koʻpincha faqat haqiqiyliigi boʻlmagan ommaviy axborot vositalari orqali olib boriladi. Shu sababdan ushbu maqsadga erishish uchun faqat darsliklar va oʻqituvchilarning oʻzi yetarli emas, balki raqamlashtirish asrida esa endi bu maqsadga erishish ehtimoldan yiroq emas.

Internet bilan yangi davrda madaniy taʼlimda ijtimoiy tarmoqlarning roli katta. Shunday qilib, kommunikativ maqsadlarni amalga oshirishda Facebook, Instagram, Twitter kabi platformalardagi maʼlumotlar, fotosuratlar, videolar va piktogrammalardan keng foydalaniladi [1].

Tili oʻrganilayotgan mamlakat madaniyati haqida maʼlumot olishda faqat darsliklar emas, balki ijtimoiy tarmoqlar va mintaqaviy tadqiqotlar chet tili darslarida ham oʻrin egallaydi va didaktikada qoʻllanilishi mumkin [2]. Madaniyatlararo vaziyatlarda toʻgʻri va munosib muloqot qila olish uchun madaniyatlararo kompetensiya taʼlimda juda muhim rol oʻynaydi. Kommunikativ kompetensiya chuqur madaniyatlararo bilim va tajribani talab qiladi, buning uchun Interfaol taʼlim strategiyalarini ishlab chiqish zarur hisoblanadi. Shu maʼnoda, "madaniyatlararo muloqot" orqali kommunikativ kompetensiyaning oʻquv maqsadiga erishish haqida gap boʻlishi mumkin emas – yaʼni "madaniyatlararo muloqot" qisqacha "turli madaniyatli shaxslarning shaxslararo kommunikativ harakati" deb taʼriflanadi. Kompyuter texnologiyalarining yanada jadal rivojlanishi va eng avvalo, tarqalishi yuqori darajada tabaqalashtirilgan, interfaol oʻqitish va oʻqitish jarayonini yaratishga qaratilgan say-harakatlarga juda mos keladi. Zamonaviy dasturiy taʼminot barcha sohalarida asosan chet tilini oʻzlashtirishni qoʻllab-quvvatlashga: yozma va ogʻzaki muloqot uchun grammatika va lugʻatni oʻrgatish, shuningdek, matnni tushunish va tinglab tushunish uchun ommaviy auditoriyaga juda zarur hisoblanadi.

Bu juda xilma-xil oʻquvchilar guruhlar bilan oʻqitish uchun yangi didaktik imkoniyatlarini ochadi. Aynan shunday muhitda kompyuter yordamida boshqariladigan taʼlim imkoniyatlaridan foydalanish kerak. Shu nuqtayi nazardan, nafaqat mavjud boʻlgan dasturiy taʼminotning xilma-xilligiga, balki birinchi navbatda oʻquvchiga yangi multimedia dasturlari taklif qiladigan variantlarga murojaat qilish kerak. Ushbu rivojlanishning bevosita natijasi interaktiv taʼlim jarayonlarining koʻpayishidir. Zamonaviy taʼlim madaniyatlararo shaxsni tarbiyalash vazifalarini hal qilish, shuningdek, talabalarining madaniy qadriyatlar, bilimlar, faoliyat usullarini almashish jarayonida boshqa

odamlar bilan muloqot qilishga tayyorligini taʼminlash uchun moʻljallangan. Chet tili darslarida turli axborot texnologiyalaridan foydalanish talabalarning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda katta rol oʻynaydi.

Madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish chet tilini oʻqitishning asosiy maqsadlaridan biri deb daʼvo qilingan boʻlsa ham, oʻqitish vaqtining koʻp qismi toʻrtta til koʻnikmalarini rivojlantirishga bagʻishlangan. Chet tili darslarida madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish qiyin vazifadir, chunki madaniyatlararo muloqot chet elliklar va xorijiy madaniyatlar bilan bogʻliq va madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning eng samarali usuli bu haqiqatni sinfga olib borishdir. Bugungi axborot texnologiyalari dunyosida haqiqat va haqiqiylikni auditoriyaga olib kirish osonroq. Kompyuter va internet juda koʻp materiallarga oson va bepul kirish imkonini beradi. Multimedia yordamida madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani oʻqitish uchun ishlatilishi mumkin boʻlgan turli xil texnika va materiallar mavjud.

Multimedia bilan bogʻlangan haqiqiy materiallar boy material manbai hisoblanadi. Internet eng qulay manba boʻlib, unda haqiqiy videolar, yozuvlar, matnlar, rasmlar, belgilar va boshqa har xil zarur boʻlgan materiallarga erishish imkoni mavjud.

Mavjud haqiqiy materiallarning katta tanlovi mavjud boʻlsa-da, oʻqituvchilar chet tilini oʻqitish uchun mos madaniy tarkibni oʻz ichiga olgan materiallarni tanlashda ehtiyoj boʻlishlari lozim hisoblanadi. Oʻqituvchilar oʻquvchilarning individual guruhiga mos keladigan, ularning ehtiyojlari va qiziqishlariga javob beradigan materiallarni tanlash uchun maxsus mezonlarni belgilashlari kerak. Shuning uchun oʻqituvchilar maqsadli madaniyatdan qiziqarli jihatlarini tanlab olishlari va ularni oʻquvchilar eʼtiborini jalb qiladigan tarzda taqdim etishlari kerak [3]. Oʻqituvchilar oʻz talabalarini berilgan maʼlumotni oʻzlarining madaniyati bilan solishtirishga undashlari kerak, chunki talabalar oʻz madaniyatlarida qilayotgan ishlari boshqa madaniyatlarda ham xuddi shunday deb oʻylashadi [4].

Madaniy materiallarning qiyinchilik darajasini tanlashda talabalarining til darajasi, yoshi va boshlangʻich bilimlari hisobga olinishi kerak. Materiallar taʼlim oluvchilar uchun tushunarli boʻlishi, lekin ayni paytda ularning motivatsiyasini saqlab qolish uchun yetarlicha darajada qiyin boʻlishi maqsadga muvofiqdir. Shuning uchun tanlangan materiallar teng qiyinchilik darajasida yoki talabalarining hozirgi darajasidan biroz yuqoriroq boʻlishi kerak. Maqsad har bir soʻzni tushunish emas, balki talabalarni tili oʻrganilayotgan mamlakat madaniyati haqida koʻproq bilishga undash va birinchi navbatda madaniyatlararo xabardorlikni oshirishdir [5]. Madaniy muvofiqlikni hisobga olish kerak, chunki asl materiallar ona tilida soʻzlashuvchilarning madaniyatiga asoslangan boʻlib, ular baʼzi til oʻrganuvchilar uchun mutlaqo begona yoki nomaqbul boʻlishi mumkin.

Madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda qoʻllaniladigan materiallarni quyidagicha ajratib koʻrsatish mumkin:

- "audio materiallar": televidenie dasturlari, reklama roliklari, yangiliklar, ob-havo maʼlumotlari, filmlar, multfilmlar radio dasturlari, shu jumladan, reklamalar, mu-

siqa, internetdagi audio materiallar, audio yozuvlar va romanlar, aeroportlar, do'konlardagi e'lonlar va boshqalar,

- "vizual materiallar": fotosuratlar, rasmlar va chizmalar, ko'cha belgilari, internetdagi rasmlar, jurnallardagi rasmlar, otkritkalar, shtamplar, tangalar, so'zsiz rasmlar kitoblari va boshqalar,

- "bosma materiallar": gazetalar, shu jumladan reklamlar, jurnallar, teleko'rsatuvlar, kitoblari, kataloglar, qo'shiqlar so'zlari, restoran menyusi, mahsulot yorliqlari, ko'cha belgilari, turistik ma'lumotlar risolalari, xaritalar, xatlar, maktab e'lonlari, bilbordlar, avtobus va poezdlar jadvali, ariza blankalari, bosma materiallar, internet va boshqalar. Dars samarali natijaga erishilishi uchun yuqoridagi barcha materiallarni madaniy o'qitish uchun foydalanish mumkin.

C.Nuttall (1996) auditoriyada qo'llaniladigan haqiqiy materiallarni tanlashning uchta mezonini beradi: mazmunning mosligi, ekspluatatsiya va tushunarliklik.

- kontentning "mosligi" eng muhimi deb hisoblash mumkin. Haqiqiy materiallar qiziqarli va o'quvchilarning ehtiyojlariga mos kelishi kerak.

- "foydalanish qobiliyati" talabalarning bilim va malakalarini rivojlantirish uchun haqiqiy materiallardan qanday foydalanish mumkinligiga ishora qiladi. Faqat haqiqiy bo'lish u foydali bo'lishi mumkin degani emas.

- "tushunarliklik" grammatik va leksik qiyinchilikni anglatadi, u talabalarning til darajasiga mos kelishi kerak [6].

Madaniy ongni o'rgatish uchun G.Hughes (2001) quyidagi usullarni tavsiya qiladi. Bu usullardan turli kontekstlarda, balki multimedia yordamida ham foydalanish mumkin. "Taqqoslash usuli" mahalliy va tili organilayotgan davlat madaniyati o'rtasidagi farqlarni muhokama qilishga qaratilgan. Bu videolar, filmlar tomosha qilish, onlayn maqolalarni o'qish va hokazolarga asoslangan bo'lishi mumkin. Talabalardan xorijiy va o'zlarining madaniy jihatlarini (sarlavhalar, reklamlar, sport, komikslar, ob-havo hisobotlari va boshqalar) solishtirish so'raladi [7].

B.Cullen (2000) madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyani samarali rivojlanishiga hissa qo'shadigan turli xil tadbirlarni taklif qiladi. "Islohot" - bu voqeani o'z so'zlari bilan qayta hikoya qilish. Bu tinglash, o'qish yoki video tomosha qilishdan hikoya bo'lishi mumkin. Bu til va madaniyatni o'rganish uchun oddiy, ammo muvaffaqiyatli usul. "E'tibor berish" muayyan xususiyatlarga e'tibor berishdir. Masalan, videoda tasvirlangan Rojdestvo urfodatlaridagi farqlarni aniqlash. Talabalardan farqlarni ko'rishni so'rash orqali bu ularni videoni passiv ko'rishdan ko'ra ko'proq jalb qiladi. "Xazina ovi" oldindan belgilangan narsalarni, masalan, yangiliklar yoki jurnal maqolalaridagi odamlar, sanalar, voqealarni qidirishni o'z ichiga oladi [8].

Multimedia texnologiyalaridan foydalanish quyidagilarga imkon beradi:

- chet tilidagi muloqot holatini to'liq taqdim etish;
- muloqot ishtirokchilarini ko'rish va eshitish (ularning yuz ifodalari va imo- ishoralarini ko'rish kommunikativ vaziyatni to'liqroq idrok etishga hissa qo'shadi);
- talaba ko'rgan narsa tufayli muloqot doirasini kengaytirish; joylashuv (joy, kun va yil vaqti), hozirgi harakatlar, kayfiyat va his-tuyg'ulardan yosh, jins, kiyim-kechak, ijtimoiy mavqei aniqlay oladi;
- muloqotning rasmiy yoki norasmiy xarakteri haqida xulosa chiqarish.

Adabiyotlar

1. Kneuer M. Richter S. (2015). *Soziale Medien in Protesbewegungen. Neue Wege für Diskurs, Organisation und Empörung?* Frankfurt: Campus Verlag.
2. Bolten Jürgen: »Vergleich als Kritik. Zum Verstehensbegriff Interkultureller Germanistik«, *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* 16 (1990), 76–89.
3. Cullen B. 2000. *Practical Techniques for Teaching Culture in the EFL Classroom*. [online]. [20. 3. 2014]. Available on the internet: <http://iteslj.org/Techniques/Cullen-Culture.html>. 2000.
4. Galloway V.B. 1981. *Public Relations: Making an Impact*. In: Philips, J.K. and American Council on Teaching of Foreign Languages. Action for the '80s: A political, Professional, and Public Program for Foreign Language Education. National Textbook Company, Sokie. 1981.
5. Cullen B. 2000. *Practical Techniques for Teaching Culture in the EFL Classroom*. [online]. [20. 3. 2014]. Available on the internet: <http://iteslj.org/Techniques/Cullen-Culture.html>. 2000.
6. Nuttall C. 1996. *Teaching reading skills in a foreign language*. London. Heinemann. 1996. ISBN: 1405080051.
7. Hughes G. 1986. An argument for cultural analysis in the second language classroom. In: Valdes, M. (ed.) *Cultural bound*. Cambridge University Press, 1986. ISBN: 0521310458.
8. Cullen B. 2000. *Practical Techniques for Teaching Culture in the EFL Classroom*. [online]. [20. 3. 2014]. Available on the internet: <http://iteslj.org/Techniques/Cullen-Culture.html>. 2000.

REZYUME. Ushbu maqolada talabalarni madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini multimedia asosida rivojlantirish texnologiyalari, dars jarayonida auditoriya muhitida qo'llanilishi orqali samarali natijaga erishish usullari haqida so'z boradi.

РЕЗЮМЕ. В данной статье рассказывается о технологиях развития межкультурной коммуникативной компетенции учащихся на основе мультимедиа, методах достижения эффективных результатов за счёт их использования в учебной среде.

SUMMARY. This article describes the technologies for the development of intercultural communicative competence of students based on multimedia, methods for achieving effective results through their use in the learning environment.

DIRIJYORNING KASBIY XUSUSIYATLARI

P.K.Tnibayev – o'qituvchi

O'zbekiston davlat konservatoriyasi Nukus filiali

Tayanch so'zlar: dirijyor, pedagog, orkestr, yetakchilik, ko'nikmalar, orkestr jamoasi.

Ключевые слова: дирижёр, педагог, оркестр, лидерство, навыки, оркестровая команда.

Key words: conductor, teacher, orchestra, leadership, skills, orchestra team.

Dirijyorlik faoliyati musiqa ijrochiligi yo'nalishidagi eng murakkab soha sanaladi. Uning tuzilishi ko'p komponentli va namoyon bo'lishi ko'p qirralidir. Shuning uchun ham dirijyorga eng yuqori professional talablar qo'yiladi. Badiiy asarni yuzaga chiqarishdagi ijodiy jarayonni belgilovchi eng muhim komponentlardan biri dirijyor va ijrochilarning muloqoti asosida yotuvchi

psixologik mexanizmlarning yirik bir jamlanmasi sanaladi. Dirijyorlik san'atining sirli jozibasi shundaki, u boshqa san'at turlaridan farqli o'laroq, o'ziga xos va originaldir. Bundan tashqari har bir dirijyorning ham alohida o'ziga xosligi mavjud bo'lib, buni bir hil asarning turli dirijyorlar rahbarligida turlicha yangrashi orqali anglash mushkul emas.